

CONFERENCE PROCEEDINGS

PILC 2021

PAR INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PROFESSIONAL LEADERSHIP CONFERENCE

LEADERSHIP AFTER COVID- 19

Rijeka, 2021.

Visoka poslovna škola PAR
Rijeka

ZBORNİK RADOVA

PILC 2021

**Međunarodna znanstveno-stručna
konferencija o liderstvu**

LIDERSTVO NAKON COVID-a 19

Rijeka, 2021.

CONFERENCE PROCEEDINGS

PILC 2021

**PAR International Scientific and
Professional Leadership Conference**

LEADERSHIP AFTER COVID- 19

Rijeka, 2021.

RADOVI DESETE MEĐUNARODNE
ZNAKSTVENO-STRUČNE KONFERENCIJE

LIDERSTVO NAKON COVID - A 19

CONFERENCE PROCEEDINGS OF THE
10TH PAR INTERNATIONAL SCIENTIFIC-
-PROFESSIONAL LEADERSHIP CONFERENCE

LEADERSHIP AFTER COVID - 19

ISBN 978-953-59508-8-2

UDK / UDC 316.46

Rijeka, 2021.

Nakladnik

Visoka poslovna škola PAR
Poslovna akademija Rijeka
Institut za razvoj cjeloživotnog učenja PAR
Trg Riječke rezolucije 4 - 51 000 Rijeka

Za nakladnika

Doc. dr. sc. Gordana Nikolić

Izvršni urednik

Doc. dr. sc. Gordana Nikolić

Tehnički urednik

Martina Jurković, struč.spec.oec., v. predavač

Lektor hrvatskog i engleskog jezika

Darija Turković, mag. educ. philol. croat. angl.

Dizajn naslovnice

Jasmina Makek Pajkanović

Tehnički prijelom

Jasmina Makek Pajkanović

Tisak i uvez

Tiskara Sušak

Naklada

250 primjeraka
Rijeka, svibanj 2021.
Copyright © 2021

Sva prava pridržana. Nijedan dio radova ne smije se reproducirati bez prethodnog dopuštenja Nakladnika, osim u slučajevima kratkih navoda u stručnim i znanstvenim časopisima.

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 150127079.

ISBN 978-953-59508-8-2

ORGANIZACIJSKI ODBOR

Predsjednica

Doc. dr. sc. Gordana Nikolić

Članovi

Martina Jurković, struč. spec. oec.

Sanja Lujčić Pirc mag. educ. philol. angl. et croat.

Ana Došen, mag. eur. ps.

Dr. sc. Sanda Grudić Kvasić

Dr. sc. Rozana Veselica

Vedran Miložica, mag. oec.

Jadranka Andrić Maravić, dipl. oec.

Recenzenti:

Akademik prof. dr. Marjan Blažič, Slovenija

Akademik prof. dr. sc. Slavo Kukić, Bosna i Hercegovina

Prof. dr. sc. Vladimir Rosić, Hrvatska

Prof. dr. sc. Albert Nonnemacher, Njemačka

Prof. dr. sc. Goran Kutnjak, Hrvatska

Prof. dr. sc. Marko Kolaković, Hrvatska

Prof. dr. sc. Cvetko Smilevski, Makedonija

Prof. dr. sc. Oliver Momčilović, Srbija

Prof. dr. sc. Snežana Bilić, Makedonija

Prof. dr. sc. Miroslava Mlčka, Slovačka

Prof. dr. sc. Kostadin Pušara, Crna Gora

Prof. dr. sc. Ljupčo Kevelevski, Makedonija

Prof. dr. Hatice Özkan Koç, Turska

Doc. dr. sc. Nada Kaiser, Njemačka

Doc. dr. sc. Gordana Nikolić, Hrvatska

Doc. dr. sc. Bisera Karanović, Hrvatska

Doc. dr. sc. Persephoni Polichronidou, Grčka

Dr. sc. Jasmina Starc, Slovenija

Dr. sc. Sanda Grudić Kvasić, Hrvatska

Dr. sc. Rozana Veselica, Hrvatska

Dr. sc. Konrad Wrona, Nizozemska

Dr. sc. Alexander Gluhak, Ujedinjeno Kraljevstvo

Dr. sc. Tatiana Skryl, Rusija

Dr. sc. Ozren Uzelac, Srbija

Dr. sc. Maja Pivec, Austrija

Dr. sc. Maryna Dei, Ukrajina

Organizator:

Visoka poslovna škola PAR, Rijeka, Hrvatska

Predsjednica organizacijskog i međunarodnog programskog odbora:

Doc. dr. sc. Gordana Nikolić

Dečanka Visoke poslovne škole PAR

Direktorica Poslovne akademije Rijeka

Međunarodni programski odbor:

Doc. dr. sc. Gordana Nikolić (HR), prof. dr. sc. Vladimir Rosić (HR), prof. dr. sc. Marko Kolaković (HR), prof. dr. sc. Karl Nilsen (DE), prof. dr. sc. Albert Nonnemacher (DE), Akademik Marijan Blažić (SLO), prof. dr. sc. Velimir Srića (HR), prof. dr. sc. Dušan Ristić (SRB), prof. dr. sc. Veljko Milutinović (SRB), prof. dr. sc. Cvetko Smilevski (MKD), prof. dr. sc. Oliver Momčilović (SRB), prof. dr. sc. Vladimir Šimunović (HR), prof. dr. sc. Peter Hohberger (DE), prof. dr. sc. Snežana Bilić (MKD), prof. dr. sc. Vedran Mornar (HR), prof. dr. sc. Nina Pološki Vokić (HR), Richard M. Brandt, MBA (USA), prof. dr. Hatice Özkan Koç (TR), prof. dr. sc. Slobodan Čamilović (BIH), prof. dr. sc. Slavko Arsovski (SRB), prof. dr. sc. Blanka Kesić (HR), prof. dr. sc. Nenad Vunjak (SRB), prof. dr. sc. Kadrija Hodžić (SRB), prof. dr. sc. Ljupčo Keverevski (MKD), prof. dr. sc. Ljubiša Stojmirović (SRB), doc. dr. sc. Aliaksei Zhuraliou (UA), doc. dr. sc. Nada Kaiser (DE), doc. dr. sc. Persephoni Polychronidou (GR), doc. dr. sc. Dragoljub Amidžić (HR), doc. dr. Srđan Krčo (SRB), doc. dr. sc. Ramiz Kikanović (BIH), dr. sc. Konrad Wrona (NL), dr. sc. Alexander Gluhak (UK), doc. dr. sc. Naum Ilievski (MKD), doc. dr. sc. Bisera Karanović (HR), dr. sc. Dragan Janjušić (SRB), dr. sc. Željko Sudarić (HR), Carol S. Ham, MEd (USA), Sandra di Marcantonio, MA (BE), prof. dr. sc. Goran Kutnjak (HR), dr. sc. Ozren Uzelac (SRB), dr. sc. Sanda Grudić Kvasić (HR), dr. sc. Maja Pivec (AU), dr. sc. Maryna Dei (UKR)

SADRŽAJ

Predgovor	14
PREFACE	
Riječ predsjednice programsko-organizacijskog odbora	24
SPEECH BY THE PRESIDENT OF THE PROGRAM- -ORGANIZING COMMITTEE	
<hr/>	
Lukša Lulić, Sanja Varlaj, Ana Marguerite Tomulić	27
Konceptualni model društveno odgovornog menadžerskog odlučivanja temeljen na analizi rizika uvjetovanih pandemijom COVID-19 A CONCEPTUAL MODEL OF SOCIALLY RESPONSIBLE DECISION MAKING BASED ON THE RISK ANALYSIS CAUSED BY THE COVID-19	
<hr/>	
Ivan Ružić, Ivana Lacković	42
Izazovi komunikacije u uvjetima pandemije COVID-19 (stručno visokoškolsko obrazovanje: relacija nastavnik – student) COMMUNICATION CHALLENGES IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC (PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION: TEACHER-STUDENT RELATIONSHIP)	
<hr/>	
Aleksandra Tonković, Martina Lončar, Luka Pongračić	56
Upravljanje pandemijskom krizom u obrazovnom sustavu Republike Hrvatske PANDEMIC CRISIS MANAGEMENT IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF CROATIA	
<hr/>	
Anita Lemić Stagličić	70
Pandemija COVIDA-19 i online nastava stranog jezika u Hrvatskoj COVID-19 PANDEMIC AND ONLINE CLASSES OF FOREIGN LANGUAGE IN CROATIA	
<hr/>	
Katarina Toković, Dario Deković	78
Prilagodba promjenama na tržištu rada – optimizacija radnog učinka u radu od kuće ADAPTATION TO CHANGES IN THE LABOR MARKET - PERFORMANCE OPTIMIZATION OF WORKING AT HOME	

Neda Lukić, Trond Berg	91
Uloga novih oblika rada u ostvarivanju ekonomske i socijalne sigurnosti u Hrvatskoj THE ROLE OF NEW FORMS OF WORK IN ACHIEVING ECONOMIC AND SOCIAL SECURITY IN CROATIA	
Romina Alkier	115
Izazovi sigurnosti u turizmu nakon pandemije COVID-19 TOURISM SECURITY CHALLENGES AFTER THE COVID-19 PANDEMIC	
Miona Jović	129
Upravljanje i promocija kulturnih ruta. Studija slučaja “Put europskih groblja” CULTURAL ROUTE MANAGEMENT AND PROMOTION. CASE STUDY OF THE “EUROPEAN CEMETERIES ROUTE”	
Milena Podovac, Danijel Drpić, Maja Lena Lopatny	145
Strateški razvoj ruralnog turizma Republike Srbije STRATEGIC DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM OF THE REPUBLIC OF SERBIA	
Petra Popek Biškupec, Suzana Herman	158
Učinkovitost i ograničenja monetarne politike u vremenu pandemije THE EFFECTIVENESS AND CONSTRAINTS OF MONETARY POLICY IN PANDEMIC TIME	
Nikolina Pavičić Rešetar, Zlatko Rešetar, Zdravko Tolušić	173
Udruživanje poljoprivrednih proizvođača kao odgovor na krizu pandemije ASSOCIATION OF AGRICULTURAL PRODUCERS IN RESPONSE TO THE PANDEMIC CRISIS	
Isadora Suemi Mori, Victoria Corsato Menin	193
Smjer kretanja žena u borbi za jednaka prava u Brazilu i u međunarodnom okruženju THE TRAJECTORY OF WOMEN ON THE SEARCH FOR EQUAL RIGHTS IN BRAZIL AND IN THE INTERNATIONAL SCENARIO	

Goran Kutnjak, Dejan Miljenović, Anja Lučić	204
Konkretizacija primjene lean menadžmenta na primjeru hrvatskog malog i srednjeg poduzeća CONCRETIZATION OF THE APPLICATION OF LEAN MANAGEMENT ON EXAMPLE CROATIAN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE	
Jasminka Samardžija, Marta Primorac	227
Trgovinski rat između Sjedinjenih Američkih Država i Kine TRADE WAR BETWEEN UNITED STATES OF AMERICA AND CHINA	
Danijela Kokalj Švarc, Sabina Taškar Beloglayec	240
Uvođenje sredstava životnog ciklusa - slučaj Slovenije THE INTRODUCTION OF LIFE CYCLE FUNDS - THE CASE OF SLOVENIA	
Alisa Bilal Zorić, Kristijan Čović	251
Digitalna transformacija ekonomije i društva: analiza pokazatelja za Hrvatsku i odabrane zemlje EU DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY AND SOCIETY: ANALYSIS OF INDICATORS FOR CROATIA AND SELECTED EU COUNTRIES	
Samo Bobek	260
Digitalna transformacija: integracija ERP i MES rješenja u industriji 4.0 DIGITAL TRANSFORMATION: ERP AND MES SOLUTIONS INTEGRATION IN INDUSTRY 4.0	
V. N. Doroshko, Sanda Grudić Kvasić	271
Digitalne obrazovne usluge - nova faza u evoluciji učenja: slučaj Rusije i EU DIGITAL EDUCATIONAL SERVICES - A NEW STAGE IN THE EVOLUTION OF LEARNING: THE CASE OF RUSSIA AND THE EU	
Dina Radić, Maja Drviš, Anđela Uvodić	283
Specifičnosti menadžmenta obiteljskih poduzeća u turizmu MANAGEMENT SPECIFICS OF FAMILY BUSINESS IN TOURISM	

Suzana Bareša	292
Ekonomске posljedice pandemije COVID-19 na turistički sektor: analiza pregleda literature ECONOMIC IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE TOURISM SECTOR: AN ANALYSIS OF THE LITERATURE REVIEW	
Anamarija Uzelac, Jadranka Andrić Maravić, Anela Bušljeta	310
Ponašanje potrošača na tržištu krajnje potrošnje CONSUMER BEHAVIOR IN THE FINAL CONSUMPTION MARKET	
Sanja Lujčić Pirc	327
Brending i osobni branding u event managementu (povodom 10 godina PILC konferencije) BRANDING AND PERSONAL BRANDING IN EVENT MANAGEMENT (ON THE OCCASION OF THE 10 TH ANNIVERSARY OF THE PILC CONFERENCE)	
Oksana Balyk Kirinčić, Marcel Majsan, Ivica Kruhek	342
Utjecaj COVID-19 na rast i transformaciju online prodaje u Hrvatskoj THE IMPACT OF COVID-19 ON THE GROWTH AND TRANSFORMATION OF ECOMMERCE IN CROATIA	
Darija Turković, Sanda Grudić Kvasić, Maja Kuzmanovska	357
Utjecaj krize COVID-19 na ERASMUS+ studentske mobilnosti THE EFFECT OF COVID-19 CRISIS ON ERASMUS+ STUDENT MOBILITIES	
Katarina Tomičić-Pupek	372
Primjena metoda pripovijedanja u identifikaciji disrupcija APPLICATION OF STORYTELLING METHODS IN THE IDENTIFICATION OF DISRUPTIONS	
Ivana Ogrizek Biškupić, Marijana Anić-Čurko, Katarina Šiber Makar	383
Utjecaj Blockchain tehnologija na financijsku industriju i poslovanje THE IMPACT OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY ON FINANCIAL INDUSTRY AND BUSINESS	

Živorad Vasić, Slobodan Čerović	397
Upravljanje ljudskim potencijalima beogradskog hotela Crowne Plaza za vrijeme krize izazvane COVIDOM-19 HUMAN RESOURCES MANAGEMENT OF THE CROWNE PLAZA BELGRADE HOTEL DURING THE CRISIS CAUSED BY COVID-19	
Ana Živković, Ivana Fosić, Dario Šebalj	416
Apsentizam zaposlenika prije i za vrijeme pandemije uzrokovane virusom COVID-19 EMPLOYEE ABSENTEEISM BEFORE AND DURING A PANDEMIC CAUSED BY THE COVID-19 VIRUS	
Vuk Mirčetić, Svetlana Vukotić, Darjan Karabašević	430
Učinkovito vodstvo u pandemiji COVID-19: pravilni odgovori na krizu EFFECTIVE LEADERSHIP IN THE COVID-19 PANDEMIC: RESPONSIBLE RESPONSES TO CRISIS	
Mile Marinčić, Željko Sudarić, Davor Maričić	441
Odgovor voditelja (ravnatelja) specijalne bolnice Naftalan na pandemiju COVID-19 THE RESPONSE OF THE MANAGER (DIRECTOR) OF THE SPECIAL HOSPITAL NAFTALAN ON THE COVID-19 PANDEMIC	
Tamara Božović, Tatjana Pivac, Vedran Milojica	456
Spori turizam: nova prilika za turizam u postpandemijskom svijetu SLOW TOURISM: NEW OPPORTUNITY FOR TOURISM IN POST-PANDEMIC WORLD	
Milan Ivkov, Jelena Tepavčević, Ivana Belić, Nataša Vučković, Milijana Jovišić	468
Utjecaj COVID-19 na ugostiteljsko-turistički sektor Republike Srbije THE IMPACT OF COVID-19 ON HOSPITALITY AND TOURISM SECTOR OF THE REPUBLIC OF SERBIA	
Romina Alkier, Gordana Nikolić, Vedran Milojica	479
Razvojne perspektive medicinskog turizma u Hrvatskoj DEVELOPMENTAL PERSPECTIVES OF MEDICAL TOURISM IN CROATIA	

Tamara Božović, Vladimir Stojanović, Milana Pašić, Tatjana Pivac	501
Utjecaj globalnih promjena na europsko kulturno nasljeđe THE IMPACT OF GLOBAL CHANGES ON EUROPE'S CULTURAL HERITAGE	
Dijana Mečev, Jelena Žaja, Linda Martić Kuran	511
Srebrna ekonomija kao odgovor na demografske promjene: je li Hrvatska spremna? SILVER ECONOMY IN RESPONSE TO DEMOGRAPHIC CHANGE: IS CROATIA READY?	
Martina Tomičić Furjan, Igor Pihir, Miroslav Vujić	524
Uvid u međunarodnu mobilnost studenata u vrijeme COVID-19 pandemije INSIGHTS INTO STUDENT INTERNATIONAL MOBILITY IN THE TIME OF COVID-19 PANDEMIC	
Emica Bego, Majda Todorović, Antonia Tudor	533
Razvoj govornih vještina na online nastavi stranih jezika DEVELOPING SPEAKING SKILLS IN ONLINE FOREIGN LANGUAGE CLASSES	
Miroslava Ožvat, Milan Ivkov, Ivana Blešić, Jelena Tepavčević	542
Učenje u organizaciji LEARNING IN ORGANIZATION	
Ozren Uzelac	554
Pravni okvir za zdravstvenu zaštitu i cijepljenje i posebne obaveze korporativne uprave tijekom epidemije COVID-19 LEGAL FRAMEWORK FOR HEALTH CARE AND VACCINATION AND SPECIAL DUTIES OF THE CORPORATE GOVERNANCE DURING THE COVID-19 EPIDEMIC	
Linda Martić Kuran, Ana Marija Alfirević, Ana Mula	565
Upravljanje krizom – krizni komunikacijski plan CRISIS MANAGEMENT - CRISIS COMMUNICATION PLAN	
Katia Juroš, Rozana Veselica	575
Inovacijske strategije poslovanja INNOVATION BUSINESS STRATEGIES	

Linda Martić Kuran, Dijana Mečev, Katarina Jukić	586
Utjecaj inovacija na ponašanje potrošača THE INFLUENCE OF INNOVATION ON CONSUMER BEHAVIOR	
<hr/>	
Demi Janko, Vinko Grubišić, Sven Maričić, Ivan Veljović	600
Digitalne inovacije u automobilske industriji DIGITAL INNOVATIONS IN AUTOMOTIVE INDUSTRY	
<hr/>	
Ana Došen, Rudolf Baran, Sara Fuchs	609
Softverska rješenja za projektni menadžment SOFTWARE SOLUTIONS FOR PROJECT MANAGEMENT	
<hr/>	
Dino Slavica, Petar Gardijan	617
Brendiranje doživljaja kao osnova marketinškog menadžmenta BRANDING THE EXPERIENCE AS THE BASICS OF MARKETING MANAGEMENT	
<hr/>	
Maja Drviš, Dina Radić, Anđela Uvodić	629
Pregled trenutnog stanja i potencijal Republike Hrvatske kao receptivne destinacije na globalnom tržištu stranih studenata OVERVIEW OF CURRENT SITUATION AND POTENTIAL OF CROATIA AS RECEPTIVE DESTINATION ON GLOBAL MARKET OF INTERNATIONAL STUDENTS	
<hr/>	
Marija Kovilić, Dino Slavica	641
Osjetljivo brendiranje dalmata u ekonomiji doživljaja 21. stoljeća SENSITIVE BRANDING OF DALMATIANS IN THE ECONOMY OF 21st CENTURY EXPERIENCE	
<hr/>	
Lana Sulakadze	656
Utjecaj pandemije COVID-19 na gruzijski sektor električne energije THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON GEORGIA'S ELECTRICITY SECTOR	

Stručni rad / Professional article
UDK 37.014.25:616-036.21

INSIGHTS INTO STUDENT INTERNATIONAL MOBILITY IN THE TIME OF COVID-19 PANDEMIC

UVID U MEĐUNARODNU MOBILNOST STUDENATA U VRIJEME COVID-19 PANDEMIJE

Martina Tomičić Furjan

University of Zagreb, Faculty of Organization and Informatics, Varaždin, Croatia
mtomicic@foi.hr

Igor Pihir

University of Zagreb, Faculty of Organization and Informatics, Varaždin, Croatia
ipihir@foi.hr

Miroslav Vujić

University of Zagreb, Faculty of Transport and Traffic Sciences, Zagreb, Croatia
mvujic@fpz.hr

Abstract

Disruption is a situation or an event that causes an interruption of the usual process flow. COVID-19 pandemic is the disruption, which influenced the global world in the near past most significantly. Organizations in all fields have been affected by it, whereby the education sector, since it includes many learners and teachers in direct close contact, has been the one that had to adapt and change greatly. International mobility, although being defined as one of strategic development goals by most schools and universities, has been thereby sacrificed, mostly due to uncertain scenarios of the pandemic spread and consequently, institutional, and governmental responses to it. This research investigates how higher education institutions were coping with the COVID-19 disruption in relation to student international mobility, how organizations providing financial support for internationalization responded, and which opportunities and data are available to steer future efforts to mobility normalization and growth.

Key words: higher education, international mobility, COVID-19 pandemic

JEL Classification: I23, F55, O19

Sažetak

Disruptija je najznačajnija organizacija uključuje se mora definirati pri tome a time i se institucije međunarodno financijski dostupni.

Ključne riječi: demija

JEL klasifikacija:

1. UVOD

Migracija razvoj U tome svake oblike de odnosno biti: prije ili međunarodno

Cilj međunarodno osigurava dolaze iz mnogost budućeg visokog ostvarenje od strane mobilnosti bitna na

COVID- područje uzrokovane time i na

U ovom

Sažetak

Disrupcija ili poremećaj podrazumijeva situaciju ili događaj, koji uzrokuje prekid uobičajenog tijeka procesa. COVID-19 pandemija je poremećaj koji je najznačajnije utjecao na globalni svijet u bliskoj prošlosti. Pogodio je organizacije u svim djelatnostima, pri čemu je obrazovni sektor, budući da uključuje mnoge učenike i nastavnike u izravnom bliskom kontaktu, taj, koji se morao uvelike prilagoditi i promijeniti. Međunarodna mobilnost, iako definirana kao jedan od strateških razvojnih ciljeva većine škola i sveučilišta, pri tome je žrtvovana, uglavnom zbog neizvjesnih scenarija širenja pandemije, a time i institucionalnih i vladinih odgovora na nju. Ovaj rad istražuje kako su se institucije visokog obrazovanja nosile s poremećajem COVID-19 vezano uz međunarodnu mobilnost studenata, kako su reagirale organizacije koje pružaju financijsku potporu za internacionalizaciju te koje su mogućnosti i podaci dostupni za usmjeravanje budućih napora ka normalizaciji i rastu mobilnosti.

Ključne riječi: visoko obrazovanje, međunarodna mobilnost, COVID-19 pandemija

JEL klasifikacija: I23, F55, O19

1. UVOD

Migracija ljudi, roba i usluga kao značajka globalizacije, omogućava rast i razvoj u smislu institucionalne i osobne internacionalizacije, pretvarajući pri tome svijet u jednu cjelinu bez granica. Internacionalizacija obuhvaća različite oblike djelovanja u međusobnoj suradnji institucija i pojedinaca različitih nacija, odnosno iz različitih zemalja. Prema Teichleru (2017) internacionalizacija može biti: prijenos znanja, fizička mobilnost, međunarodna suradnja i komunikacija ili međunarodno obrazovanje i istraživanje i sl..

Cilj međunarodne mobilnosti unutar visoko obrazovnih institucija je osiguravanje mogućnosti razmjene iskustava i znanja između studenata koji dolaze iz različitih zemalja i okruženja. Prednosti međunarodne mobilnosti su mnogostruke, kako za one koji realiziraju mobilnost, tako i za područje njihovog budućeg djelovanja, odnosno poslodavce i društvo u cjelini. Stoga, institucije visokog obrazovanja ulažu velike napore da omoguće međunarodnu mobilnost stvaranjem novih sporazuma o suradnji. Sredstva, koja su na raspolaganju od strane međunarodnih institucija i programa, za financiranje studentskih mobilnosti, također značajno rastu, što pokazuje koliko je internacionalizacija bitna na globalnoj razini (Erasmus+, 2021a).

COVID-19 pandemija, koja je utjecala na tijek i provedbu aktivnosti u svim područjima djelovanja svijeta, pa tako i na visoko obrazovne institucije u cjelini, uzrokovala je poremećaj u ostvarenju zadanih ciljeva internacionalizacije, a time i na realizaciju međunarodnih mobilnosti studenata u velikoj mjeri.

U ovom radu bit će dan pregled istraživanja međunarodnih institucija, koje

mobilnosti financiraju i organizacijski podupiru, o utjecaju COVID-19 pandemije na međunarodnu mobilnost studenata i internacionalizaciju visoko-obrazovnih institucija općenito. Nakon toga, biti će istražene i prezentirane inicijative, koje omogućuju reakciju na taj poremećaj, te dostupne mogućnosti za usmjeravanje budućih napora ka normalizaciji i ponovnom rastu mobilnosti te ostvarenju definiranih ciljeva.

2. UTJECAJ COVID-19 PANDEMIJE NA MEĐUNARODNU MOBILNOST STUDENATA

Visoko-obrazovne institucije ulažu velike napore kako bi stvorile mogućnosti studentima da sudjeluju u programima mobilnosti i razmjene, te uče jedni od drugih. Fakulteti i sveučilišta ulažu značajni napor u prilagodbu programa i pojedinih predmeta za izvođenje na stranim jezicima te uključenje međunarodnih studenata u studentske programe. Odluka studenata da izađu iz zone komfora i borave u nepoznatom okruženju izvan svoje države, te slušaju nastavu na stranom jeziku, ovisi o mnogim utjecajnim čimbenicima.

Studenti su pod utjecajem mišljenja o ostvarenju mobilnosti u neposrednom okruženju (poput obitelji i prijatelja), osobne težnje prema mobilnosti i razvoju vještina pomoću nje (poput komunikacijskih i jezičnih vještina), demografskim karakteristikama (kao što su spol, dob i područje studija) ali i dostupnosti informacija o mogućnostima razmjene (Bartha & Gubik, 2018).

Važnost mobilnosti dokazana je u mnogim istraživanjima. Istraživanje Europske komisije o utjecaju mobilnosti na zapošljivost (Berghoff et al., 2015), pokazuje da međunarodna razmjena studenata smanjuje vjerojatnost dugotrajne nezaposlenosti za 23% u odnosu na osobe koje nisu studirale ili posjetile neki program osposobljavanja u inozemstvu. Također, udio poslodavaca koji cijene i vrednuju iskustvo stečeno u inozemstvu se udvostručio između 2006. i 2013. godine sa 37% na 64%. Ista studija novijeg datuma ističe utjecaj mobilnosti na buduće mjesto zaposlenja i življenja. 93% studenata koji su bili na međunarodnoj mobilnosti spremni su živjeti a 95% raditi u drugoj zemlji od one iz koje potječu (Berghoff et al., 2017.)

COVID-19 pandemija primorala je obrazovni sektor, koji uključuje izravni bliski kontakt velike količine osoba, naime studenata, nastavnika i administrativnog i drugog osoblja, na opsežne prilagodbe i promjene. Prema Pokhrel & Chhetri (2021) promjene i prilagodbe uključuju: online predavanja i virtualnu komunikaciju, korištenje raznih mrežnih platformi koje se i dalje istražuju i iskušavaju za podučavanje i učenje; sveukupnu promjenu načina na koji se obrazovni proces provodi, pri čemu su nastavnici postali dužni razvijati kreativne inicijative koje pomažu u prevladavanju problema ograničenja virtualne nastave. Mobilnost je pri tome, uz sve probleme i izazove s kojima su se visoko-obrazovne institucije susreću, žrtvovana i smještena u „stražnji“ plan (Tejedor et al., 2021).

Internacionalizacija
provede je u
obrazovni
Istraživanje
od istraživača
mobilnosti
89% istraživača
na Grafikonu

Iz grafikonu
mobilnosti
79% istraživača
studenata

- Svi
- Svi
- Svi
- Svi
- Svi

Odgovornost
značajan
a nekoliko
dolaznik
pravac u

Grafikon
(prema

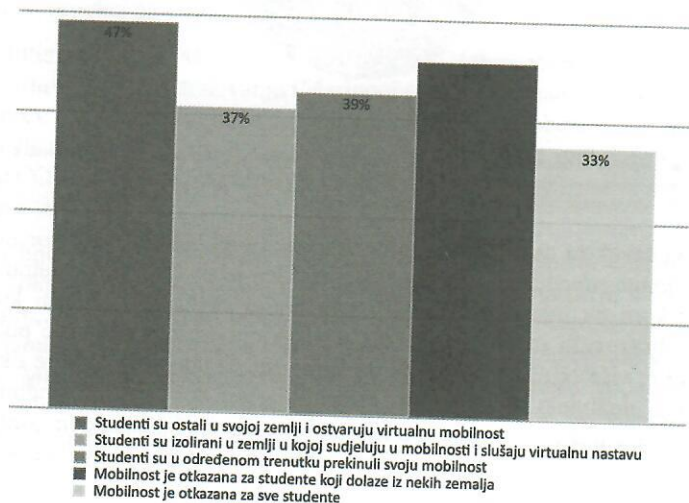
Internacionalni savez sveučilišta (engl. *International Association of Universities*) proveo je istraživanje o utjecaju COVID-19 pandemije na institucije visokog obrazovanja, u vremenu od 25.3. do 17.4.2020. godine (Marinoni et al., 2020). Istraživanje je provedeno na uzorku od 424 Sveučilišta iz 111 zemalja. Jedno od istraživačkih područja je i utjecaj COVID-19 pandemije na međunarodnu mobilnost studenata. Rezultati studije su pokazali da je pandemija utjecala na 89% istraženih institucija, a način reakcije na COVID-19 situaciju prikazan je na Grafu 1.

Iz grafa 1 vidljivo je da su kategorije spriječenosti odnosno utjecaja na studentsku mobilnost bile slijedeće, pri čemu je od ukupnog broja ispitanih studenata njih 79% imalo neku vrstu negativnog utjecaja (moguće više odgovora jednog studenta) (Marinoni et al., 2020):

- Studenti su ostali u svojoj zemlji i ostvaruju virtualnu mobilnost 47%
- Studenti su izolirani u zemlji u kojoj sudjeluju u mobilnosti i slušaju virtualnu nastavu 37%
- Studenti su u određenom trenutku prekinuli svoju mobilnost 39%
- Mobilnost je otkazana za studente koji dolaze iz nekih zemalja 43%
- Mobilnost je otkazana za sve studente 33%

Odgovori na otvorena pitanja u istraživanju potvrdila su da COVID-19 kriza ima značajan utjecaj na međunarodnu mobilnosti i zapošljavanje stranih studenata, a nekoliko visokih učilišta naglašava i smanjenje prihoda zbog smanjenog broja dolaznih studenata, što će s druge strane utjecati na njihov strateški razvojni pravac u internacionalizaciji.

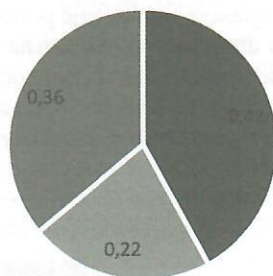
Grafikon 1: Utjecaj COVID-19 pandemije na međunarodnu mobilnost globalno (prema (Marinoni et al., 2020))

Europski prostor visokog obrazovanja stvoren je Bolonjskom deklaracijom (Bolonjska deklaracija, 1999) pri čemu je jedan od šest glavnih ciljeva navedene deklaracije bio povećati mobilnost studenata, nastavnika i istraživača, te osigurati da kvalifikacije i bodovi stečeni na mobilnosti budu prepoznati na matičnom sveučilištu. Program Erasmus+ (Erasmus+, 2021a), koji omogućuje mobilnost unutar Europskog prostora, osnovan 1987. godine, trenutno je aktivan u svim državama članicama EU-a i nekim bliskim regijama, a tijekom više od 30 godina u programu razmjene sudjelovalo je preko 4 milijuna studenata i akademskog osoblja. Da bi se postigli svi postavljeni ciljevi, proračun za program Erasmus uvelike je povećan u proračunskom ciklusu EU-a od 2014. do 2020., a proračun za sljedeći program od 2021. povećan je još više, kako bi se utrostručio broj postignutih mobilnosti

Krajem travnja 2020. godine, Europska komisija pokrenula je kratko istraživanje (Erasmus+ and European Solidarity Corps, 2020) s ciljem prikupljanja stavova sudionika u mobilnosti u Erasmusu i Europskom korpusu solidarnosti, programu sličnom Erasmusu, o tome kako je COVID-19 pandemija utjecala na međunarodnu mobilnost. Rezultati istraživanja su pokazali da je pandemija utjecala na 75% istraženih institucija, a način reakcije na COVID-19 situaciju u Europi prikazana je na grafu 2

Grafikon 2: Utjecaj COVID-19 pandemije na međunarodnu mobilnost u Europi (prema Erasmus+ and European Solidarity Corps, 2020)

- Studenti su izolirani u zemlji u kojoj sudjeluju u mobilnosti i slušaju neki drugi oblik nastave
- Studenti su u određenom trenutku prekinuli svoje aktivnosti vezane uz mobilnost
- Mobilnost je otkazana

Europski savez za međunarodno obrazovanje (engl. *European Association of International education* - istraživanje) također je proveo slično istraživanje, s naglaskom na utjecaj COVID-19 pandemije na život i kulturu kampusa visoko-obrazovnih institucija. Prema navedenom istraživanju, već početkom pandemije, više od 20% događaja na kampusu su otkazana, dok je oko 13% ispitanika doživjelo neku vrstu diskriminacije ako su na međunarodnu mobilnost došli iz zemlje koja je u izrazitoj mjeri pogođena pandemijom. Način na koji su institucije reagirale na takav oblik diskriminacije bile su podizanje

svijesti i informiranje o stvarnosti rizika i promoviranje točnih činjenica o izbijanju (46,2%), zatim potpora pogođenim studentima i nulta tolerancije za diskriminaciju (27,7%), također, koordinacija s unutarnjim ili vanjskim partnerima (kao što su partnerska sveučilišta, osiguranje kampusa, lokalna policija ili neka vrsta "timskog odgovora") (21,5%), te, manje često, odgovori od slučaja do slučaja (16,9%), podržavanje komunikacije usmjerene posebno na pogođenu populaciju ili pojedince (13,8%) ili disciplinske ili pravne akcije (6,2%) (prema Rumbley, 2020).

3. MOGUĆNOSTI I PODACI DOSTUPNI ZA USMJERAVANJE BUDUĆIH NAPORA KA NORMALIZACIJI I RASTU MOBILNOSTI

Erasmus program, kao vodeći za organizaciju i provedbu mobilnosti na Europskom području, strateške ciljeve za novo programsko razdoblje (od 2021.-2027.) obogatio je namjerom digitalne transformacije. Stoga, u skladu s načelima Erasmus povelje u visokom obrazovanju, visoko-obrazovne institucije trebaju uvesti digitalno upravljanje, praćenje, bilježenje i evaluaciju mobilnosti studenata. To znači da se moraju povezati s mrežom „Erasmus bez papira“ radi učinkovite razmjene podataka o mobilnosti i upravljanja različitim aktivnostima. Također, visoko-obrazovne institucije bi trebale promicati kombiniranu mobilnost, tj. kombinaciju fizičke mobilnosti i virtualne komponente kako bi se omogućili fleksibilniji oblici mobilnosti i dodatno poboljšali ishodi učenja i učinak fizičke mobilnosti, te takvu vrstu mobilnosti trebaju priznati kao istovjetnu samo fizičkoj mobilnosti (Erasmus+, 2021b).

Istraživanja, opisana u prethodnom poglavlju, rezultirala su i inicijativama, koje opisuju koje su mogućnosti prilagodbe organizacije međunarodne mobilnosti situaciji uzrokovanoj COVID-19 pandemiji. Većina razvojnih aktivnosti se odnosi na prijelaz na virtualnu mobilnost.

Tako Internacionalni savez sveučilišta (engl. *International Association of Universities*) u svom istraživanju (Marinoni et al., 2020) navodi da su virtualna mobilnost i/ili umreženo učenje porasli u 60% visoko-obrazovnih institucija, 5% ih ili razvija ili razmišlja / planira razvoj virtualne mobilnosti, a jednu trećinu COVID-19 nije potaknuo na stvaranje bilo kakve alternative studentskoj mobilnosti.

Istraživanje Europske komisije (Erasmus+ and European Solidarity Corps, 2020) pokazalo je zadovoljstvo svih studenata, koji su nastavili s virtualnom nastavom, te kvalitativni pokazatelji ističu većinom pozitivnu reakciju. Tako, između ostalog: Alati i platforme za virtualno učenje rade vrlo dobro (71%), Moderatori, profesori, treneri i organizatori dobro vode aktivnosti (71%), Matične institucije službeno će priznati virtualne aktivnosti kao dio razdoblja studija, iskustva učenja ili profesionalnog iskustva u inozemstvu

(72%). Međutim, u usporedbi s aktivnostima uživo, velikoj većini ispitanika (81%) nedostaje osobna interakcija, kao i fizički pristup određenim dijelovima obrazovnih ustanova, poput knjižnica (69%).

Istraživanje Europskog saveza za međunarodno obrazovanje (Rumbley, 2020) od svojih ispitanika su zatražili "idealni savjet" za planiranje mobilnosti u narednom periodu. U tu svrhu, ispitanici su rangirali moguće alternative, prema preferencijama. Tako, 55% ispitanika radije bi odgodilo početak mobilnosti dok se situacija ne normalizira, 31% ispitanika radije bi svoju mobilnost započelo kao virtualno učenje, a zatim iskoristilo priliku za fizičko iskustvo u inozemstvu, 9% sudionika odlučilo bi se za otkazivanje razdoblja mobilnosti dok bi 5% ispitanika bilo spremno fizičku mobilnost u potpunosti zamijeniti virtualnim aktivnostima, ako ne postoji druga alternativa.

Kako bi se smanjila neizvjesnost o trenutno stanju izvođenja nastave, te statusu primanja međunarodnih studenata na visoko-obrazovne institucije, Savez europskih sveučilišta (engl. *European Universities Foundation*) je, uz potporu švicarske Nacionalne agencije Movetia i Sveučilišta u Portu, razvio web stranicu Erasmus + Covid-19 Mobility Status, mrežni alat na kojem studenti mogu provjeriti korisne informacije u vezi sa sveučilištem domaćinom. Informacije se mogu ažurirati sukladno razvoju situacije, onoliko puta koliko je potrebno. Isječak iz navedene aplikacije prikazan je na Slici 1. (Uni-foundation.eu, 2021).

Slika 1: Podaci o statusu online nastave za studente na mobilnosti (Uni-foundation.eu, 2021)

ACCADEMIA DI BELLE ARTI DI BARI Accepting exchange students: Unknown Offering online classes: Unknown Updated: 8/12/2020	PAEDAGOGISCHE HOCHSCHULE NIEDERÖSTERREICH Accepting exchange students: Yes Offering online classes: Unknown Updated: 1/7/2020
STIFTUNG PRIVATE PÄDAGOGISCHE HOCHSCHULE BURGENLAND Accepting exchange students: Yes Offering online classes: Yes Updated: 15/1/2021 More information	FACHHOCHSCHULE BURGENLAND GMBH Accepting exchange students: Unknown Offering online classes: Unknown Updated: 2/7/2020

4. ZAKLJUČAK

COVID-19 pandemija je uzrokovala veliki poremećaj u mobilnosti studenata, a i svim ostalim aktivnostima vezanim uz internacionalizaciju visoko-obrazovnih ustanova. Stoga, sve institucije koje organiziraju i financijski podupiru međunarodne aktivnosti studenata moraju izvući lekcije iz turbulentnog razdoblja te prilagoditi svoje djelovanje kako bi stvorile otpornost na neke moguće buduće slične poremećaje.

Digitalni materijali, lekcije, predavanja, vježbe, ali i iskustva nastavnika, novo-stečene vještine za rad sa kolaborativnim platformama i znanja općenito vezana uz rad u netipičnom okruženju trebaju biti iskorišteni kako bi obogatili dotad postojeće načine poučavanja, uz vraćanje u normalni tijek svih obrazovnih, pa i međunarodnih aktivnosti.

U ovom radu, u nedostatku znanstvene literature, što je ujedno i ograničenje, prikazani su rezultati istraživanja provedenih tijekom 2020. godine, od strane organizacija koje se, u cijelosti ili djelomično, specifično bave međunarodnom suradnjom i mobilnosti i utjecajem COVID-19 pandemije na nju. Međunarodna mobilnost studenata žrtvovana je na račun bolje prilagodbe drugim primarnim djelatnostima visoko-obrazovnih institucija. Međutim, kako je pad međunarodne mobilnosti utjecao na rad, internacionalizaciju i međunarodnu suradnju unutar visoko-obrazovnih institucija je područje koje tek treba istražiti.

PRIZNANJE

Rad je pripremljen u kontekstu projekta Twinning Open Data Operational (TODO), financiranog iz programa za istraživanje i inovacije Horizon 2020 Europske unije, prema Ugovoru o dodjeli bespovratnih sredstava 857592 - TODO.

LITERATURA

- Bartha Z., Gubik A.S. (2018). Institutional Determinants of Higher Education Students' International Mobility within the Erasmus Programme Countries. *Review of Business and Management: Theory, Methodology, Practice*, 14(3), 3-13
- Berghoff, S., Taboadela, O., Brandenburg, U. (2015). *Erasmus impact study*. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/84ac4999-9fd2-11e5-8781-1aa75ed71a1/language-en>, Accessed 22 Mar 2021
- Berghoff, S., Taboadela, O., Brandenburg, U. (2017). *Erasmus impact study*. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/13031399-9fd4-11e5-8781-01aa75ed71a1/language-en>, Accessed 22 Mar 2021

- Bolonjska deklaracija (1999). The Bologna Declaration of 19 June 1999: Joint Declaration of the European Ministers of Education, European Ministers in charge of Higher Education (1999) The Bologna Declaration of 19 June 1999: Joint Declaration of the European Ministers of Education
- Erasmus+ (2021a). *Erasmus+ 2021-2027: Council Reaches a Provisional Agreement with the European Parliament*. In: Counc. Eur. Union., Council of the EU (2020). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/11/erasmus-2021-2027-council-reaches-a-provisional-agreement-with-the-european-parliament/>. Accessed 22 Mar 2021
- Erasmus+ (2021b). Erasmus Vodič https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/erasmus-programme-guide-2021_hr
- Erasmus+ and European Solidarity Corps (2020). Survey on the impact of COVID-19 on learning mobility activities, Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/erasmusplus/sites/default/files/coronavirus-mobility-impact-results-may2020_en.pdf, Accessed 22 Mar 2021
- Marinoni, G., van't Land, H., Jensen T. (2020). The impact of covid 19 on higher education around the world, Retrieved from https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_he_survey_report_final_may_2020.pdf, Accessed 22 Mar 2021
- Pokhrel, S., Chhetri, R. (2021). A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning. *Higher Education for the Future*, 8(1), 133–141
- Rumbley, L. E. (2020). Coping with COVID-19: International higher education in Europe. European Association for International Education (EAIE), Retrieved from www.eaie.org, Accessed 22 Mar 2021
- Teichler U. (2017). Internationalisation Trends in Higher Education and the Changing Role of International Student Mobility. *Journal of International Mobility*, 5(177), 177-216
- Tejedor, S., Cervi, L., PérezEscoda, A., Tusa, F., Parola, A. (2021). Higher Education Response in the Time of Coronavirus: Perceptions of Teachers and Students, and Open Innovation. *Journal of Open Innovation, Technology, Market, and Complexity*. 7(43), 1-15
- Uni-foundation.eu (2021). Erasmus+ Covid-19 Mobility Status website now online!, Retrieved from <https://uni-foundation.eu/covid-19-mobility-status/> Accessed 22 Mar 2021